

Carpații, "solnița" Europei

de Gabriel Gheorghe

Intelectul uman a produs în imense perioade de timp numai erori.

Nietzsche

S-a spus de numeroase ori că Istoria trebuie rescrisă periodic.

De ce trebuie ca fiecare epocă să-și scrie Istoria?

Pentru că, pe măsură ce științele pozitive sporesc cunoașterea lumii, apar mai bine conturate desfășurările trecute și, ca urmare, se obțin viziuni mai aproape de adevăr, de realitate.

Dar ce este de fapt *adevărul* ?

*Este un mod specific uman de înțelegere teoretică, tehnică și practică a vieții și universului. Această înțelegere n-a fost totdeauna aceeași: atomii lui **Democrit** reprezentau o înțelegere a realității, cei contemporani o cu totul altă înțelegere a aceleiași realități. Nu realitatea s-a schimbat, ci înțelegerea noastră.*

Pe parcursul timpului nu s-a trecut deodată de la *înțelegerea* din vremea lui **Democrit** la cea din vremea noastră, ci printr-o evoluție lentă, treptată, diversele perioade istorice având *înțelegeri* specifice, ceea ce înseamnă că omenirea se mișcă asimptotic la *adevăr*, la cunoașterea realității înconjurătoare.

Asemănător s-a întâmplat cu fulgerul, tunetul, ploaia și ninsoarea, cu nenumăratele aspecte din natura înconjurătoare pentru care *înțelegerea* și *explicațiile* au variat de-a lungul timpului.

Din aceste puține considerente rezultă că *adevărul* poartă pecete istorică, că fiecare epocă are *adevărurile* ei...

Puținătatea cunoașterii este răspunzătoare de faptul că istoria scrisă în Evul Mediu și chiar până în secolul al XIX-lea, deși cu pretenții de știință, n-a însemnat uneori mai mult decât povestiri științifico-fantastice.

Când celebrul **Max Müller**, la jumătatea secolului trecut, "descoperă" un leagăn primar la Arieni (agricultori și păstori) pe cel mai înalt platou al Asiei, la peste 4 500 m altitudine, unde solul nu se desgheață decît două săptămâni pe an, n-a suscitât nici o reacție din partea savanților contemporani lui.

Să-l cităm chiar pe **Max Müller**:

...Il existait un petit clan d'Aryas établis probablement SUR LE PLUS HAUT PLATEAU DE L'ASIE CENTRALE (subl. ns.) et parlant un langage qui n'était encore ni le sanscrit, ni le grec, ni l'allemand, mais qui contenait les germes de tous ces **dialectes**. Ces Aryas étaient AGRICULTEURS (subl. ns.) et étaient déjà parvenus à un certain degré de civilisation. (3, p.269)

*...Exista un mic grup de arieni, stabiliți probabil PE CEL MAI ÎNALT PLATOU AL ASIEI CENTRALE (subl. ns.) și vorbind o limbă care nu era încă sanscrită, nici greacă, nici germană, dar care conținea în germen toate aceste **dialecte**. Acești Arieni erau AGRICULTORI (subl. ns.) și ajunseseră deja la un oarecare grad de civilizație.*

Conaționalul său **Isaac Taylor** califică, spre sfârșitul veacului, descoperirile de acest fel:

Il n'y a pas de plus curieux exemples des aberrations de la science (2, p. 173).

Nu există exemplu mai curios de aberatii ale stiintei.

Noi am găsit, din păcate, numeroase astfel de erori fundamentale scrise și răspândite chiar de unii savanți iluștri, dar nu este aici locul de a le menționa:

I.Taylor citează câteva astfel de nume:

Il est instructif de voir combien sont médiocres les arguments qui suffirent à convaincre les plus grands érudits de l'Allemagne et de l'Angleterre **Pott, Lassen, Grimm, Schleicher, Mommsen** et **Max Müller** que les Aryens étaient originaires de l'Asie, d'où, par migrations successives, ils étaient venus s'établir en Occident... cette opinion, quoique peu fondée, fut universellement acceptée... (2, p.16), subl. ns.

Este instructiv de văzut cât de mediocre sînt argumentele care fură deajuns să convingă pe cei mai mari eruditi ai Germaniei și ai Angliei **Pott, Lassen, Grimm, Schleicher, Mommsen** și **Max Müller** că Arieni erau originari din Asia de unde, prin migrații succesive, veniră să se stabilească în Occident ... această părere, deși puțin fondată, fu acceptată în mod universal...

O eroare nu mai puțin importantă este inventarea de către istoriografia medievală a unor Goți, care nu au putut să existe și care nu reprezintă, fără doar și poate, decît un alt nume pentru Geți.

Această dovadă va fi făcută în *Studiul Introductiv* al unei ediții bilingve, latină/română, a *Istoriei Geților*, scrisă de **Iordanes**, la 551 e.n., operă al cărei titlu original este: *De origine actibusque Getarum* (Despre originea și faptele Geților), în care numeroși istorici au văzut o imaginară confuzie a lui **Iordanes**, get el însuși, între așa-ziii *goți* și *geți*.

Dacă ar fi luat ca îndrumar *Natura*, savanții pe care i-am amintit, și mulți alții, s-ar fi scutit de a aduce lemne în pădure, *bufnițe la Atena* și apă cu sacaua la Mare, adică să-și irosească viața fără vreun folos.

Condițiile de mediu, cele care asigurau conservarea vieții oamenilor și a animalelor care le susțin existența, erau cele dintâi de identificat. Dacă ar fi făcut acestea, acești savanți iluștri n-ar mai fi trebuit să caute la mii de kilometri distanță, în Asia centrală, ci le-ar fi fost deajuns drumul ideatic pînă în **centrul** Europei, în Spațiul Carpatic, *Canaanul Europei*, cum a numit **Tröster** Ardealul.

În *Istoria Transilvaniei*, compendiu anonim, din Biblioteca Vaticanului, manuscris latinesc 6 263, cca 1530, filele 204-253 scrie: *Principatul este mai mult decît fericit și mai mult decît oricare altul este fertil pentru orice... aici s-a trăit extraordinar de ușor.*

Asemănător raportează numeroși alți martori oculari, **Paul Strassburg** (1632), **Evliya Celebi**, **Marsigli**, **Petrus** și **Paulo Manutius** (1596), **Johann Filstich** (1728) etc. etc. Să-l mai cităm, parțial, pe **Erasmus H.S von Weismantel** (1688-1749):

Această țară are pământul cel mai minunat și cel mai mănos... cu puțină muncă și osteneală el produce cele mai frumoase și mai bune grâne, cât și zarzavaturi și bucate...

Este curios cum istoriografia maghiară din secolul trecut a susținut teza, care s-a prelungit pînă în contemporaneitate, că Ardealul, care, împreună cu zonele extracarpatiche, constituia în milenii precedente singurul spațiu din Europa ce asigura integral condițiile necesare zămisirii, conservării și desăvârșirii vieții umane, a fost nelocuit timp de 1000 de ani pînă au sosit ungurii din centrul Asiei ca să-l populeze.

Această istoriografie pentru somnambuli este ridiculizată de aspecte limpezi din geologie, fiziologie etc. imposibil de pus la îndoială și de contestat.

În fig. 1 se prezintă ilustrativ concluziile cercetării efectuate sub auspiciile Universității Californiei din Los Angeles (UCLA) de către **Marija Gimbutas**, profesoară de arheologie la această Universitate (5).

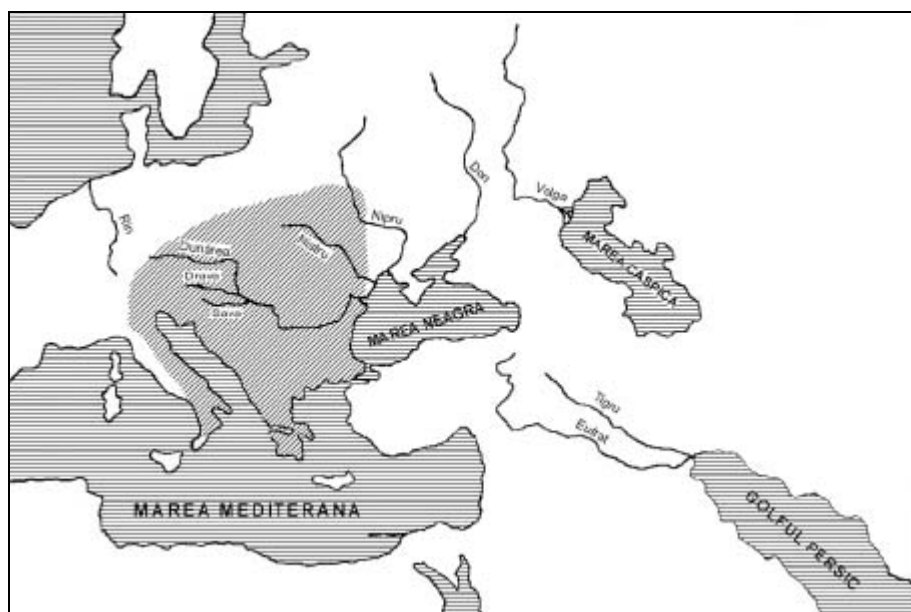

Fig. 1 □ Vechea civilizație Europeană ca parte a lumii străvechi în perioada maximei sale expansiuni, mileniul V î.e.n.

Obiectul cercetării profesoarei **M. Gimbutas** au fost resturile arheologice din neolitic (6000 - 2700 î.e.n.). Urmele de viață umană și obiectele descoperite în săpăturile arheologice se găsesc, în toate țările, în muzee și în locuri special amenajate.

După cum se vede din fig. 1 (5, p.54), în mileniul V î.e.n., Europa, cu excepția spațiului Carpatic și a zonelor pericarpatiche, era o imensă pată albă, realitate care se coroborează cu absența scheletelor din neolitic în ceea ce astăzi se numesc Franța, Anglia, Germania etc.

Surprinsă, la sfîrșitul cercetării sale, **M. Gimbutas** scrie (5, p. 55, ediția română): *Nu este clar ce a determinat impulsul inițial pentru dezvoltarea culturală a Vechii Civilizații Europene.*

Întrebarea este legitimă. De ce în Carpați a apărut o societate umană organizată, s-a dezvoltat o civilizație primară grandioasă, iar în alte zone ale Europei nu s-a întîmplat nimic asemănător.

Numărul erudiților care au observat și scris despre această diferență calitativă este foarte mare: **Mommsen, Virchow, Clémence Royer, André Lefèvre, André Piganiol, Pierre Lévêque** etc. etc., dar fără să găsească și explicația acestui fapt.

Fiziologia nu se născuse, pentru unii, sau nu ajunsese la desăvîrșire, pentru alții.

Noi am publicat (6, p.49) bilingv, română/engleză, un articol intitulat *Sarea, criteriu pentru regândirea istoriei* în care, pe baza datelor oferite de fiziologie, am conchis că **nu există sare, nu există viață** de tip uman și, evident, nici istorie și istorici, lingvistică și lingviști etc. etc.

Le sel est absolument indispensable à la vie physiologique de l'homme... (7, p.5)

Sarea este absolut indispensabilă vieții fiziologice a omului.

Fără să știe de Na și K, prin observații de toată ziua, țăranii din străvechea antichitate știau că fără sare nu există viață.

Numai așa se explică textul din Evanghelia după Matei 5/13: **Voi sînteți sarea pămîntului**. *Capra cu trei iezi aduce pentru ieduții ei drob de sare la spinare*, iar în basmul *Sarea în bucate* morala este: **fără miere și fără zahăr poate omul să trăiască, dar fără sare nu** (!!)

Ceea ce știau ca țăranii, au uitat după ce s-au făcut domni și au fost școliți prin universități domniile lor istoricii și lingviștii din diverse timpuri și locuri.

Să cităm în context și două referințe americane:

a. Without salt, the body goes into convulsions, paralysis, death (Fără sare, corpul intră în convulsii, paralizie, moarte) (9, p.381)

b. Over many generations, only those humans survived who could carefully conserve enough sodium for good health. The rest perished (10, p.136)

a. Fără sare, corpul intră în convulsii, paralizie, moarte.

b. După multe generații, numai acei oameni au supraviețuit care au putut să-și păstreze cu grijă destul sodiu pentru o bună sănătate. CEILALTI AU PIERIT (subl. ns.)

Cu mult înainte de articolul menționat (6), noi scrisesem, în colaborare, partea de fiziologie a nutriției pentru o enciclopedie practică de artă culinară (11), ocazie cu care ne-am încredințat de rolul covârșitor al celor 15-16 oligoelemente (*oligo* = oleacă, puțin) anorganice care, deși se găsesc în cantități mici sau foarte mici în organismul uman, sînt indispensabile pentru realizarea funcțiilor vitale minimale ale organismului.

Între celelalte, sodiul (Na) și potasiul (K) sînt implicați în metabolismul mușchilor inimii, în realizarea și păstrarea tonusului, prin rolul lor în producerea excitației neuromusculare, a tuturor mușchilor, inclusiv a celui cardiac, la păstrarea echilibrului acido-bazic, la realizarea presiunii osmotice intraorganice etc.

Concluzia: deși ponderea Na și K în organismul uman nu reprezintă mai mult de 0,5 - 0,6% din masa corpului (un corp de 70 kg conține cca 245 g K (0,35%) și 105 g Na (0,15%)), fără ele viața de tip uman nu este posibilă.

În tabelul 2.7 din cartea amintită (11) noi am pus K și Na pe două coloane alăturate astfel că se observă ușor că, la lapte și produse lactate, cantitățile de K conținute sînt de cca 2-3 ori mai mari decît cele de Na; la carne și produse din carne, același raport variază în genere de la 1/2 la 1/4-1/5 în favoarea potasiului. Cam același raport se regăsește și la pești și alte vietăți acvatice etc. Însă, la produsele cerealiere, legume și fructe, disproporția dintre Na și K este foarte mare, Na putînd reprezenta 1/10 față de conținutul de K, dar ajungînd în unele cazuri și 1/100 sau chiar 1/200.

Concluzia: cantitatea de K de care organismul are nevoie se obtine din alimentele ingerate, în timp ce nevoile de Na ale organismului nu pot fi asigurate prin alimentație.

Fără o alternativă la această situație limită, mamiferele superioare, inclusiv omul, ar fi fost sortite dispariției. Alternativa au reprezentat-o depozitele de sare gemă. Cel mai bogat continent în resurse de sare ste Europa, urmată de America de Nord. Cele mai dezavantajate continente sînt Asia, Africa și America de Sud.

România este spațiul cel mai favorizat de pe glob, atît în ce privește cantitatea de sare, cît și calitatea sării și mai ales prezența unor masive de sare la suprafața solului (Fig. 2).

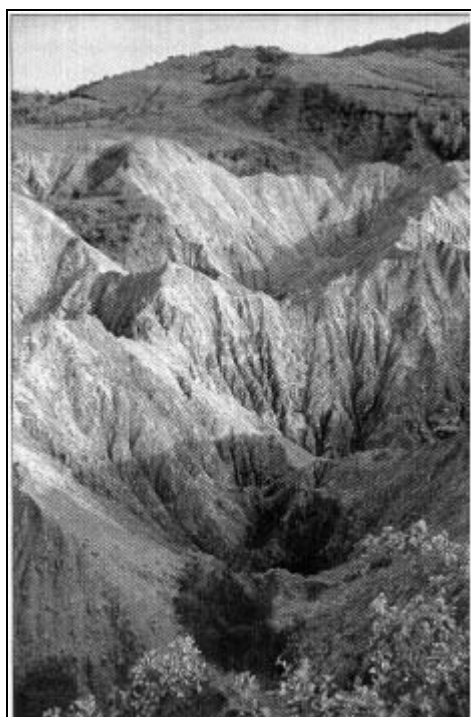

Fig. 2 □ **Pe muntele de sare de la Meledic** (Subcarpații Vrancei)

Ca un corolar al fiziologiei umane, viața de tip uman nu a putut apărea decît într-un spațiu cu surse de sodiu la îndemână. În Europa nu a existat decît un singur astfel de spațiu, cel Carpatic, leagănul civilizației europene.

Încă din Neolitic în curtea fiecărui țăran exista un bolovan de sare pe care, când se-ntorceau de la câmp, vaca, oaia etc. îl lingeau, luându-și rația de sodiu pe care le-o cerea organismul. Când plecau în transumanță cu turmele de oi, la iarnatic, ciobanii carpațici duceau cu ei, pe măgăruși, cantități suficiente de sare pentru ei și pentru oi, ca să le ajungă pînă-n primăvară, pînă la revenirea acasă, în Carpați, singura sursă de sare la suprafață în tot spațiul transhumant pericarpat.

Am reține atenția asupra unui fapt deosebit de important pentru istoria Europei care n-a fost încă menționat: au existat sălașe ale păstorilor valahi în spațiul din Nordul Mării Negre, pînă-n Caucaz, în Peninsula Balcanică, pînă la Marea Egee și Marea de Marmara, în Iliria și Panonia, pînă la Marea Adriatică, de unde primăvara turmele reveneau în

Carpați. În toate spațiile circumcarpatice menționate mai sus nu există sare la suprafață, de aceea, la fiecare plecare, în transhumanță, toamna, păstorii luau cu ei sarea trebuincioasă pînă la revenirea în Carpați, în *solnița* Europei.

Nu există, și nu era posibilă, o transhumanță inversă, din aceste zone adiacente spre Carpați, pentru că nimic nu putea veni din zone fără sare, unde, înainte de stabilirea unor drumuri ale sării, pentru aprovizionarea continuă cu sare, nici oamenii, nici animalele lor nu puteau dăinui.

Oaia a fost domesticită, în Spațiul Carpatic, încă în Mezolitic, cu circa 10 000 ani în urmă, de unde s-a răspândit prin astfel de pendulări periodice, la început, neapărat cu samarii doldora de sare cărată pe măgăruși.

Necesarul minim de sare este stabilit astfel, în lucrările de specialitate: 1g/zi la copii sub un an, 10 g/zi la cei între 1 și 14 ani, 25 g/zi la adulți, la muncă ușoară, și 35 g/zi la muncă grea, în zona temperată.

Cifrele medii de consum de sare variază de la țară la țară. În practică rezultă o cantitate medie de cca 7,5 kg/an.persoană.

Pentru animale sînt necesare: 10-30 g/zi de vacă care de lapte (în ultima vreme se preferă furaje sărate), 7-15 g/zi de oaie, 5-10 g/zi porc etc.

În industria alimentară se folosesc: 2-2,5% sare la unt și margarină, 1,75-3,25% la brînzeturi, 1,5-2% la legume conservate, 3-20% la legume murate, 2-6% la mezeluri și carne conservată, 10-30% pentru conservarea peștelui etc.

Din cifrele de mai sus (12) rezultă că pentru existența fizică (!) a oricărui grup uman sînt indispensabile mari cantități de sare..

De asemenea, trebuie reținut că, pînă la apariția frigididelor, mari cantități de sare erau folosite pentru conservarea alimentelor.

Eminentul antropolog român Dr. **Dardu Nicolăescu-Plopșor**, într-un interviu (v. □Magazin□ nr. 33 din 13 august 1983, p. 7) arată: *Sarea a fost dintotdeauna folosită de om în alimentație. O dovadă indirectă a acestei supoziții o constituie, după unii oameni de știință, faptul că așezările omenești cele mai vechi se regăsesc, de regulă, pe văi și NUMAI ÎN APROPIEREA IMEDIATĂ A UNOR MASIVE DE SARE.*

Această mențiune a regretatului **Dardu Nicolăescu-Plopșor**, referitoare la așezările umane din Carpați, coincide pînă la identitate cu relațiile lui **Herodot** (sec. V î.e.n) care, în *Cartea IV* § CLXXXI - CLXXXV, pomeneste diverse populații viețuind *lângă un deal de sare și un izvor de apă.*

În interviul citat, **Dardu Plopșor** continuă: *Asemenea constatări au îndemnat o serie de cercetători să avanseze ideea că, în procesul evoluției hominizilor spre om, consumul de sare ar fi jucat un rol important.*

Într-adevăr, în aria Culturii Cucuteni (mileniul IV î.e.n), între așezările neolitice de la Tîrpești și Tolici, în pădurea Toliciului, s-au descoperit cîteva izvoare de apă sărată, cunoscute și folosite încă în Precucuteni III. Descoperiri asemănătoare s-au făcut și în alte zone ale Culturii Cucuteni, dar și în Cultura Criș (cca 5000 î.e.n.). Pentru surse a se vedea Revista "Getica", 1-2/1992, p. 56.

În acest context, nu trebuie să mire că cele mai vechi urme materiale (diafize de tibie și de femur aparținînd unui hominid) de acum cca 1 800 000 - 2 000 000 ani au fost

descoperite în Spațiul Carpatic, pe malul Lacului Getic, pe teritoriul comunei Bugiulești, județul Vâlcea, în punctul numit Valea lui Grăunceanu, de către antropologii români **Constantin** și **Dardu Nicolăescu-Plopșor**. Comunicate și atestate la diverse congrese internaționale, aceste decoperiri ar putea reprezenta prima stațiune australopitecină descoperită pe continentul european, cele mai vechi urme de viață umană, din perioada de început a procesului de hominizare, în cea mai timpurie etapă din istoria omenirii, prepaleoliticul.

Viața umană nu a putut apărea decât într-o zonă cu sare la îndemână. Spațiul Carpatic reprezintă un astfel de loc privilegiat natural. Între toate zonele lumii, Spațiul Carpatic se bucură de cea mai mare densitate de resurse de sare: peste 300 masive de sare, de calitate deosebită, ușor de exploatat, unele fiind chiar la suprafața solului, sub forma unor munți (dealuri) de sare. În afara acestor peste 300 masive de sare, situate pe ambele versante ale Carpaților, în Spațiul Românesc se mai găsesc peste 3 000 de izvoare sărate (Dr. **I.P. Voitești**, 1920) și numeroase lacuri sărate (*Amara, Razelm, Lacul Sărat* etc.).

Mama noastră ne-a spus că, în copilărie, după primul război mondial, în comuna Pietricica, județul Bacău, luau, cu găleata, apă sărată, dintr-o slatină, cu care găteau mâncarea.

Începînd din mileniul VI î.e.n. are loc o explozie demografică, iar apoi o înmulțire permanentă a populației, astfel că oamenii au trebuit să se răspîndească, să trăiască și în zone lipsite de zăcăminte de sare.

Dependența de sare fiind fiziologică, naturală, a făcut ca această răspîndire a populației să fie condiționată de asigurarea aprovizionării continue cu sare a populațiilor care roiau din Spațiul matcă. Așa s-au dezvoltat străvechile *drumuri ale sării* care pleacă din Carpați, radial, în toate direcțiile: spre sud, spre vest, spre nord, spre est, ca o Roză a vînturilor. De-a lungul acestor drumuri au apărut noi și noi așezări omenești, din ce în ce mai depărtate de sursele de sare.

Un astfel de drum pornea de la salina Slănic, trecea prin București, unde a și rămas o arteră care poartă numele Drumul sării, traversa Dunărea și ajungea pînă la Bosfor.

Transportul la distanțe din ce în ce mai mari nu era scutit de dificultăți și de pericole, riscuri care trebuiau plătite. De aceea, sarea era scumpă, ajungînd în unele momente, în anumite zone, monedă de schimb. Din această situație s-a născut expresia *a fi (prea) sărat* = a fi (prea) scump, referitor la un bun, o marfă. De asemenea, avem expresia dacă se *varsă sare iese ceartă*, justificată numai de raritatea și prețul ridicat al sării în acele timpuri.

Fiind un produs de mare preț, sarea făcea parte, în unele zone, dintre produsele care se aduceau ca daruri la altarele diverselor divinități.

Pe măsura îndepărtării oamenilor de sursele naturale de sare ia naștere un comerț deosebit de prosper cu sare, ca aliment de strictă necesitate. Rolul sării în istorie a fost crucial: Veneția s-a dezvoltat, la-nceput, datorită comerțului cu sare și a purtat războaie ca să nu piardă monopolul comerțului cu sare, iar Londra și Hamburgul s-au dezvoltat în legătură cu comerțul cu sare.

Dardu Plopșor susținea că, la Geți, sarea era considerată ca avînd însușiri mitico-magice, *așa-zisele fructiere dacice nefiind altceva decît recipiente rituale pentru sare*.

Asupra însușirilor mitice lucrurile sînt neîndoielnice. **J.J. Ehrler** (13. p. 46) scrie: *Jurămîntul (românilor) se depune pe AP|, P#INE și SARE (subl. ns.), deoarece se știe că*

românul - odată ce a jurat pe acestea - îndură mai degrabă tortura și își dă viața decât să declare ceva sau să-și trădeze complicii, așa după cum s-a întâmplat în mai multe rânduri. Este vorba de un jurământ sacru!

În *Căluș*, un ritual preistoric atestat numai în România, o datină multimilenară în legătură cu o zeitățe zoomorfă (CALUL), în Cercul sacru se depun pentru a fi vrăjite de *Căluș*, numai produse - simboluri ale alimentației - ale Spațiului Românesc: DROB DE SARE, semințe, dar numai din plante care cresc în Spațiul Carpatic din străvechime: grâu, mei, orz, ovăz, secară, niciodată porumb (**Ion Ghinoiu**, *Călușul*, comunicare prezentată la S.C.Ș. GETICA, la 19 iunie 1993).

Aspectul magic este foarte răspândit: sarea se folosește în diferite descântece și în talismane, pentru vindecarea unor boli (14, p. 19, 84, 202, 245, 247, 376, 384, 388, 393).

Ca simboluri ale alimentației, ale condițiilor minimale de existență, la Români, și numai la Români, oaspeții dragi erau și sînt primiți cu *pâine și sare*, în semn de prietenie și de ospitalitate.

Două forțe ocîrmuiesc lumea: *Foamea și Dragostea* (**Schiller**). Foamea era condiția de existență a insului, dragostea a speciei. Ca specia să subziste trebuie ca inșii care o compun să-și asigure, în primul rând, existența individuală. De aceea, alimentația, simbolurile ei, reprezenta o constantă existențială care-i jalonează insului și, indirect, speciei, viața, de la naștere la mormînt. Nimic nu se făcea fără rost în momentele de început ale existenței umanității ca și pe tot parcursul evoluției sale, pînă de curînd, la apariția așa-zisei societăți de consum. În antecedentele sale omul a depins de natură și a colaborat cu ea, într-un proces, el însuși, natural. Viața nu era ușoară, iar omul era format și pregătit pentru lupta zilnică a vieții. De aici totul, în existența sa, decurgea și se înfăptuia sub imperiul necesității, moașa oricărui act conștient din lunga istorie a umanității.

Cînd, azi, constatăm că numeroase popoare europene, ne referim la cele care ne-au lăsat mențiuni în acest sens, își revendică originea Carpatică (spanioli, francezi, englezi, danezi, scandinavi), iar pentru altele, dacă nu găsim arătări ale lor, directe, ne vorbesc documentele de diverse feluri, tot scenariul de desfășurare al acestei evoluții își are temeiul în condițiile mai ușoare, mai favorabile pentru viață oferite, în mod natural, de Spațiul Carpatic, una din acestea fiind aceea că a reprezentat, milenii în șir, *solnița* Europei.

Bibliografie

1 **Zaborowski**, M.S. *Les peuples Aryens d'Asie et d'Europe*, Paris, Octave Doin, 1908, 439 p.

2 **Taylor**, Isaac. *L'origine des Aryens ...* (Traduction de l'anglais), Paris, Vigot Frères, 1895, 332 p.

3 **Müller**, Max. *La science du langage*, Paris, A. Durand et Pedone Lauriel, 1867, 530 p.

4 **Weismantel** (von) Erasmus A.S. *Scurtă descriere a ținuturilor Moldovei*, ap. *Călători străini despre țările române*, vol. VIII, ESE, 1983

- 5 **Gimbutas**, Marija. *Civilizație și cultură*. Ed. Meridiane, 1989, 296 p.
- 6 Revista "GETICA", nr. 1-2/1992
- 7 **Stocker**, Jean. *Le sel*, Paris, PUF, 1949
- 8 **Mollat**, Michel (Edit.). *Le rôle du sel dans l'histoire*, Paris, PUF, 1968, 334 p.
- 9 **Young**, Gordon. *Salt, the essence of life*. In: "National Geographic", september 1977, vol. 152, nr. 3.
- 10 **Adams**, Ruth and **Murray**, Frank. *Minerals, kill or cure?* N.Y. Larchmont Books, 1977, 370 p.
- 11 **Gheorghe**, Gabriel et al. *Arta culinară. Mică enciclopedie practică*, Ed. Ceres, 1982, 464 p.
- 12 **Atudorei**, C. et al. *Cercetarea exploatarea și valorificarea sării*, Ed. Tehnică, 1971, 396 p.
- 13 **Ehrler**, J.J. *Banatul de la origini pînă acum - 1774*, Timișoara, Ed. Facla, 1982, 208 p.
- 14 **Candrea**, I.A. *Folclorul medical român comparat*, Ed. Casa {coalelor, 1944, 478 p.